

KOVANLIK KÖYÜ – OVAKÖY CAMİİ
(DÖŞEMEALTI/ANTALYA) HALILARI / CARPETS OF OVAKÖY
MOSQUE-KOVANLIK VILLAGE (DÖŞEMEALTI/ANTALYA)

Ömer ZAIMOĞLU*
Menekşe Suzan TEKER**

Özet

Antalya-Burdur karayolu üzerinde, Antalya'ya 33 km. uzaklıkta, Torosların eteğinde bulunan Kovanlık Köyü, "Döşemealti halıları"nın dokunduğu en önemli merkezlerden biridir. Köy halkının büyük bir bölümü kendilerinin 'Karakoyunlu Yörüğü' olduğunu ve bilmedikleri bir dönemden beri burada yaşadıklarını söylemektedir. Yine köy halkı, kendilerini bildiklerinden beri köyde halı ve düz dokuma dokunduğunu, bu halı ve düz dokumaların da çevrede "yörük halısı" adıyla tanındığını belirtmektedir. Bu halılar daha sonraları "Kovanlık halısı", son 50 yıldan beri de, dokuma merkezinin Döşemealti'na kaymasından dolayı, "Döşemealti halısı" adıyla tanınmaktadır.

Kovanlık Köyü halılarında kullanılan motif, renk, kalite, kullanılan bitkisel boyalar yöreye özgü özellikler taşımaktadır. Özellikle sarı renkler için kullanılan ezentere ve sütleğen bu çevrede yetişen boyayıcı bitkilerdir. Kullanıldıkça güzelleşen bu halılar Gördes düğümüyle dokunur. Yünün kırılmasından ipliğin eğrilmesine, boyanmasından, halının ve kilimin dokumasına kadar her bir aşamasında emeği olan kadınlarımız, gördükleri, hissettikleri, yaşadıkları her şeyi bu halılarda motif olarak işlemişlerdir. Temelde yedi farklı motife sahipse de, zaman içinde köye gelen kişilerinde katkılarıyla farklı desenler de geliştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kovanlık Köyü, Halelli, Akrepli, Toplu, Doğal boya, Antikleşme.

Abstract

Kovanlık village, which is one of the most important weaving centers of the "Döşemealti Carpets" is situated in Antalya-Burdur highway, 33 km. far from Antalya. The villagers tell that they belong to the Yörük tribe called "Karakoyunlu" and that the date of their settlement in this location is unknown. They also tell that they weave carpets and flat weavings since they know themselves. These carpets were called "Yörük carpets" and "Kovanlık carpets". However, as the weaving center has moved to Döşemealti during the last 50 years, these carpets are named as "Döşemealti Carpets."

The motifs, colors, qualities, natural dyes used in Kovanlık Village carpets have indigenous properties. Especially to obtain yellow colors, dying plants are grown in this environment. They are indigenous natural dye

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 07058- Antalya, omerzaimoglu@hotmail.com

** Araş. Gör. Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 07058- Antalya, mesinal@hotmail.com

plants. These beautiful carpets are woven with Gördes knots. Women work at each stage of fleecing of wool, warp yarn, dyeing, weaving of carpet and rug. They express what they saw, felt, experienced through these carpets. Basically, these carpets have seven different motifs, but over time different patterns have developed with the contributions of village visitors.

Keywords: Kovanlık Village, Halelli, Akrepli, Toplu, Natural dye, Aging (Antikleşme).

1. GİRİŞ

Döşemealtı Antalya'nın kuzeyinde Toros Sıra Dağları'nın eteğindeki geniş bir bölgenin adıdır. Kovanlık Köyü Döşemealtı halılarının dokunduğu ilk akla gelen merkezlerden biridir. Kovanlık köyü Antalya - Burdur karayolunda, Antalya'dan 33 km. uzaklıktadır. Kovanlık köyü tabelasını gördükten 3 km. sonra sağa dönülerek köye ulaşılmaktadır¹ (Foto. 22).

Kovanlık Köyü eşrafından Ali Kaya'nın verdiği bilgilere göre, "Kovanlık Köyü halkı yaklaşık 500 sene önce Akseki'nin Dimni Köyü'nden, Serik'in Kocayatak merkezine, oradan da şuan buldukları köye yerleşmişlerdir. Köy arazisi yaklaşık 10.000 dönümdür. Eskiden Köyün girişinde bulunan meşe ormanlarında bulunan ağaçlar kovan yapımında kullanıldığı için bölgeye Kovanlık ismi verilmiştir. Köyde kovan yapımının yoğun olmasına rağmen köylü arıcılıkla hiçbir zaman uğraşmamıştır. Köylünün asıl geçim kaynağı hayvancılıktır². Döşemeağzı deninle mevki'ide antik dönem kalıntıları mevcuttur. Burada bulunan döşeme yol sebebiyle, alt kısımda kalan bölgeye 'Döşemealtı' denilmiştir.

Köyün büyük bir çoğunluğunu Karakoyunlu yörükleri meydana getirmektedir. Son 50 yıla kadar her sene yaylaya çıkılırken, yazlık ve kışlık bölgelerdeki sıcaklık farkının çok fazla olmaması nedeniyle şu anki bölgelerine yerleşmişlerdir. Antalya Organize Sanayi Bölgesi'yle sınır olan bu köyde, yörük kültürü ile modern şehir kültürü harmanlanmıştır.

Köyde Kovanlık İlköğretim Okulu'nun yanında iki de cami vardır. Bunlar 1942 yılına ait Ovaköy Camii ve 1966 yılında yapılmış olan Merkez Camii'dir. Ancak köyde sağlık ocağı veya sağlık evi yoktur. Köy imamı İsmail Şahin'le yapılan cami halılarının tespiti sonucunda, Ovaköy Camii'nde 52 adet halı ve iki adet kilim tespit edilmiştir (Foto.22).

Köyde bulunan bu halılarda da görüleceği gibi bu halılar ile tarihi motifler günümüze taşınmıştır. Köy halkının verdiği bilgilere göre, "Kovanlık halıları en az beş yüz yıldan beri dokunmaktadır ve bu dokuma sanatı çevredeki diğer köylere buradan yayılmıştır"³.

Yörede dokunan halılar küçük boyutludur. Çünkü halılar konar-göçer insanların taşıyabileceği, devesine yükleyip götürebileceği, basit ancak çok kullanışlı olan "ıstar ağacın-

1. Bekir Deniz-Öznur Aydın, "Döşemealtı Halıları", *Dünden Bugüne Antalya*, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, C. 2, Antalya, Mayıs 2010, s. 429.
2. Kovanlık köyü sakinlerinden Ali Kaya'nın 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.
3. Bekir Deniz-Öznur Aydın, *a. g.e.*, s. 429.

da”, bir başka deyimle ip ağacında dokunmuştur. Tezgâhın yer alacağı alanı, taşınabilirliğini düşünürsek, tezgâhın küçük olması ve ıstarda dokunan halının ölçüleri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Öte yandan konar-göçerin konduğu yer sürekli değişmektedir. Bu sebeple de halıyı kısa sürede dokuması gerekmektedir. Bu da halı boyunun küçülmesine yol açmıştır. Ancak sonraki yıllarda yerleşik hayata geçen konar-göçerler, ihtiyaç gereği az da olsa Döşemealtı’nın özgün motifleri ile taban halısı dokumuştur. Oysa genelde 80 x120 cm. boyutlu “çeyrek”, 125x180 cm. veya 220 cm. boyutlarında “seccâde”, 75 x 300 cm. boyutlarında “yolluk” halısı dokumaktadırlar.

Döşemealtı halıları 1960 yıllarına kadar sadece Kovanlık, Aşağı Oba ve Killik Köyü’nde oturan Karakoyunlu Yörükleri tarafından dokunmakta ve “Kovanlık Halısı” adıyla tanınmaktaydı. Konya’dan gelerek Antalya’nın Serik ilçesi’nin Koca Yatak Köyü’nde kışlayan Karakoyunlu Yörükleri yaklaşık 500 yıl önce Kovanlık Köyü’ne gelerek yerleşmişlerdir. Bugün Antalya civarında, Serik, Manavgat civarında ve Anamas Yaylaları’nda, Toros Dağları’nın eteklerinde, Döşemealtı diye de bilinen Döşeme Ovası’nda yaşayan Karakoyunlu Yörükleri tarafından dokunan halılara da “Döşemealtı halısı” denmektedir. Halk arasında, “Kovanlık Halıları” adıyla da anılmaktadır⁴.

Köylülerin anlattığına göre, “bu halılar Antalya’ya gönderilirken, bugünkü köye adını veren antik yoldan (Döşeme ağzından) götürüldüğü için halılara “Döşemealtı halıları” denmiştir. Ayrıca, halı tüccarlarının halıyı daha çekici hale getirmek için (satış gayesinden dolayı) “kovanlık halısı” yerine, Döşemealtı halısı ismi ön plana çıktığı iddia edilmektedir.

Köyde, 1987 yılında, “Kovanlık Köyü Tarımsal Kalkınma Projesi” bünyesinde yedi köylü tarafından Halı kooperatifi kurulmuştur. Yaklaşık 380 m²’lik bir binada faaliyete başlayan kooperatifte dokuma atölyeleri, boya atölyeleri ve toplanan yünlerin konulduğu depolar yer almaktaydı. Toplanan yünler boya atölyelerinde boyanarak köydeki küçük ölçekli üreticilerinde ihtiyacı olan yünler hazırlamaktaydı. Bu kooperatif Adana’da Karatepe Kooperatifi’nde görevli Ali Çetre’den temin edilmişti⁵.

Köyde önceleri keçe ile birlikte dokuma yapılmaktaydı. Bu gelenek anadan kıza, babadan oğula geçerek bugüne ulaşmıştır. Bölgede yapılan başlıca dokumalar Halı ve düz dokumalardır. Her iki türden heybe, Çuval (yiycek çuvalı, buğday çuvalı), Farda Kilim ve sili (kara sili, ak sili) dokunmaktadır.

Döşemealtı halılarının en önemli özelliklerinden biri, dokunduktan yaklaşık 40 yıl içerisinde siyah ve kahverengi boyalı iplerin erimesiyle meydana gelen, halk tabiriyle “antikleşme” denilen çökme olayıdır; siyah ve kahverenginin elde edilmesinde mordan malzemesi olarak kullanılan demir oksit zaman içerisinde yünü eritmektedir. Bunun sonucunda da o bölgelerde çökmeler oluşmaktadır. Buna da yöre halkı arasında ‘halıda antikleşme’ denmektedir.

Kovanlık halılarının bildiğimiz ilk örnekleri 36x40 kalitelidir. Günümüzde daha çok

4. Bekir Deniz-Öznur Aydın, *a. g.e.*, s.430

5. Kovanlık Köyü sakinlerinden ve aynı zamanda Halı Kooperatifi’nin kurucu üyelerinden Celil Şahan’ın 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

28x32 kalitesinde dokunmaktadır. Döşemealtı halıları piyasada m²'si 100-150 liradan alıcı bulunmaktadır.

Köyde 2000'li yıllara kadar dokumacılık yaygın bir şekilde yapılmıştır. Bu tarihten itibaren, satış olmamasından dolayı, dokuma tezgâhları teker teker kaldırılmıştır. 09. 12. 2010 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü öğrencilerimizle yaptığımız teknik gezide çok fazla tezgâhla karşılaşılmamıştır. Kovanlık köyü muhtarı Bekir Şimşek'ten alınan bilgilere göre, "son 15 yıldır köyde halıcılıkla ilgili çeşitli canlandırma çalışmaları yapılmış ama belli bir başarı yakalanamamıştır. bunun da çeşitli sebepleri olduğu belirtilmiştir"⁶.

Kovanlık halılarının özelliklerinin kaybolmasının esas sebebi geleneksellikten kopması olarak görülmektedir: Eskiden halılarda kullanılan boyalar tamamen doğalken sonraları kimyasal boyalar kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca daha çok satış gayesiyle halıların eskitmeye çalışılması, halılara doğal olmayan abrajlıklar verilmesi, çeşitli asitlerle boyaların halılar üzerinde doğal olmayan çökmeler meydana getirmesi ve bu aşamalardan geçen halıların kalitelerinin iyice düşerek sağlamlığını da kaybetmesi bu halıların değerini kaybetmesinin en büyük nedenleridir.

Kovanlık halılarının kullanılan malzemeler, kullanılan ipliklerinin renk ve kalite özellikleri yöreye özgüdür. Bu anlamda malzeme başlığı altında iplik, renk ve motif özellikleri irdelenecektir.

2. HALIDA KULLANILAN MALZEMELER VE ÖZELLİKLERİ

Döşemealtı halıları yün malzemedan dokunur. Yün kirmen ile iplik haline getirilir, eski halılarda kırmızı, mavi, lacivert, yeşil ve beyaz renkler, günümüz örneklerinde ise kırmızı, bordo, yeşil, siyah, koyu ve açık mavi ve doğal sarı hakimdir⁷.

Döşemealtı halılarının dokunduğu tezgâhlar sarma tipi tezgâhlardır. Yöre halkı tezgâha "ıstar" ismini vermektedir. Tezgâhlardaki "gücü" ve "varan gelen" yuvarlak şekillidir. Diğer tezgâhlarda olduğu gibi tezgâhın bir tarafında mengene vardır. Üst merdaneye kolon halkalı doğru demir takılır. Alt merdaneye ise çember takılır. Köylülerin bir kısmı alt merdaneye çember yerine yan tahtanın tabanına sabit bir halka takmışlardır. Gerdirmesini de bu şekilde gerçekleştirmektedir.

Döşemealtı halılarında kullanılan tezgâhların diğer bir özelliği de tezgâhın 45 derece meyilli olmasına rağmen, ayaklarının kalın ağaçlara oturtularak, sabit (dik) tezgâhlar şeklinde kullanılmasıdır. Dokunan halı diğer tezgâhlarda olduğu gibi alt merdaneye sarılır, fakat bu sarılma işlemi arkadan öne doğru yapılır. Bu işlemin nedeni de dokuyucuların elinde desen kâğıdı olmadığı için tekrar eden rapor desenleri, dokunan kısmın arkasına bakarak aynısını dokunmasıdır. Desen kâğıdının olmayışının nedeni Döşemealtı'nda dokunan halı çeşidinin fazla olmaması ve yıllardır dokunan desenlerin, yer değiştirilerek ezbere dokunmasıdır.

6. Kovanlık köyü muhtarı Bekir Şimşek'in 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

7. Bekir Deniz-Öznur Aydın, *a.g.e.*, s. 430.

2.1. Dokumada Kullanılan İplerin Özelliği

Dokumada kullanılan ipler atkılık, çözgünlük ve ilmelik olarak ayrılır. Döşemealti halılarında kullanılan ipler daha önce kirman ile eğrildikten sonra kullanılıyormuş, fakat günümüzde Kovanlık Köyü'nde yaptığımız araştırmalara göre, hazır ipler satın alınmaktadır.

Çözgü ipi

Döşemealti halılarının çözgünlükleri kirman adı verilen bir aletle eğrilir. Çözgü numarası 3,5 numara yün ipin çift bükümü diye tabir edilir. Çözgünün rengi doğaldır.

Atkı ipi

Halının ilme sıraları arasına ve halının enine paralel olarak geçirilen çözgü ile beraber halının zemin dokumasını oluşturan yün ve pamuk ipleridir. Döşemealti halılarının atkıları yündür. Atkı ipi 2,5 nm'dir. Atkının rengi dokunan halının rengi ile aynıdır. Atkı her düğüm sırasından sonra, önce süzme atkı, sonra basma atkı olarak atılır. Alt ve üst atkılarının numaraları aynıdır.

İlme ipi

İlme ipini yöre halkı kendi hayvanlarından temin etmektedir. Yapağı önce kirmanla eğirmekte, sonra doğal boya ile boyamaktadır. Halkın çok azı ilmelik ipi Isparta Sümerhalı'dan doğal olarak almakta ve köyde kendileri boyamaktadır. İlmelik ipi çift kat olup iki numara ip kalınlığındadır.

Kilim Örgüsü

Halının başlanıç ve bitim yeri iki-üç santimetre kalınlığında dokunur. Kilim örgüsünün rengi kenar örgüsünün rengi ile aynıdır. Fakat içerisindeki renklerden dokunanlar da vardır. Kilim örgüsü varan gelen ile örülmektedir.

Çiti

Halı boyu yönünde başlanıç ve bitim uçlarında ve saçakların dibinde çözgü ve atkı ipliklerinden oluşan zincir şeklinde bir dokumadır. Çitiyi örgü olarak yapılır. Kenarları ise saç örgüsü gibi örülür. Bazılarında kör düğüm de kullanılır.

Kirkit

Dokumanın sıklığını ayarlama için kullanılan alete "kirkit" denir. Demir kirkit kullanılmaktadır. Isparta halılarında kullanılan kirkit ile aynıdır. Her düğüm sırasından sonra atkılar kirkitle dövülerek sıkıştırılır.

Makas

Döşemealtı halılarında kullanılan makas, ayarlı makas olup, halıların hav yüksekliği 7-8 mm. arasındadır. Son zamanlara kadar dokuyucular halıların hav yüksekliklerini kendi zevklerine göre yaparlarken, Türkiye Standartlar Enstitüsü'nce belirlenen standartlara dahil edilmesi sonucu hav yüksekliği 7-8 mm. olarak belirlenmiştir. Dokuyucuların büyük bir kısmı 2-3 sıra ilme attıktan sonra kesim yapmaktadır.

Bıçak

Özel bir bıçak yoktur. Her tür kesici alet kullanılmaktadır.

3. KOVANLIK HALILARINDA BOYA VE BOYAMA İŞLEMİ

Doğal boyama denince akla ilk gelen kök boya bitkisidir. Kovanlık halılarındaki kırmızı ve tonlarının elde edilmesinde de yaygın olarak kullanılmıştır. Halkın verdiği bilgilerden adı geçen bitkinin köklerinden elde edilen bu boya her yerde farklı usûl ve boyama özellikleriyle kullanıldığı görülmektedir. Kovanlık halılarında kullanımı ise oldukça farklıdır.

Halk, Burdur Kapaklı Yaylası'ndan topladıkları kök boya bitkisinin kökleri gölgede kurularak boyama işlemine başlanmaktadır (Kök boya bitkisinin temin edilmesi için bir dönem Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi ile işbirliği yapılmış, üretim yapılmış ancak boya bitkisi aynı renk tonunu vermemiştir). Sonrasında kuruyan bitkiler el dibeginde iyice dövülerek ince toz haline getirilmektedir. Boyanacak ipler kelep yapılmaktadır: Bir kazan içerisine az miktarda deve pisliği ve yine az miktarda palamut tozu konulur. Yeterince su ilave edilir ve ısıtılır. Yalnız su kaynama derecesine getirilmez. Ilık olması en idealidir. Toz halindeki kök boya bir tarafta süreyle bir kap içerisinde ıslatılır. Yere ağaç bir senit konur. Senitin üzerine bir kelep ip alınarak, kazandan üzerine kâfi miktarda su ve toz boya serpilerek ipler elle ovalanır. Ovalama sırasında ihtiyaca göre ipe su ve toz boya serpilmeye devam edilir. Ovalama bir saat kadar sürer. Boyayı alan kelep boş bir leğene konulur. Bu leğen içerisinde ertesi güne kadar bekletilir. Sonra bir kazana sadece su konulur ve kaynatılır. Kaynamadan sonra kazandan çıkarılan kelep küllü su ile yıkanır ve asılarak kurutulur. Bu yıkamada genellikle meşe ağacı ve sakız ağacı küllü tercih edilir. İpleri az veya çok ovalamak veya toz boyayı az veya çok katmak suretiyle kırmızının birkaç tonu elde edilir

Bir diğer boyama işlemi ise kazana bir kat boya, bir kat ip gelecek şekilde yerleştirilir: Bir miktar şap (sey) eklenir. İplerin üzerleri kapatılacak şekilde su ilave edilir. İpin kabarması için üstüne ağırlık konulur. Kaynatma işlemi 3-4 saat sürmektedir. İşlem bittikten sonra soğumaya bırakılır. Soğuk suyla yıkanır. Tokuçla (tokaç) dövüldükten sonra yumak haline getirilir⁸.

Bundan elli altmış yıl öncesine kadar kök boya Döşemealtı halılarında en çok kullanılan bitkilerden biriydi. Bugün kullanılmamasının başlıca sebebi, işlemi çok daha kolay olan sentetik boyaların bulunmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, kök boya ile boyama işleminin,

8. Camili Köyü sakinlerinden emekli öğretmen Ramazan Kaynar'ın 10.02.2011 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

ipleri senit üzerinde elle ovalama suretiyle yapıldığı için hem zaman almakta hem de elleri çok yıpratmakta hatta kanatmaktadır. Bu nedenle kolay olan sentetik boyalar tercih edilmektedir.

Kovanlık halılarında kırmızı renk dışında yoğun olarak kullanılan renkler siyah, mavi, kahverengi, yeşil ve beyazdır⁹.

3.1. Bazı Renklerin Elde Edilişi

Mavi ve Yeşil

Yeşil renk hayıt, asma yaprağı (bağ bozumunda), ezentere (develik otu) bitkilerinden elde edilir. Bu bitkilerin herhangi biri kullanılarak, beyaz ip şapla mordanlanarak boyanır. Kurutmaya bırakılır.

İkinci yöntemde yeşil veya maviye boyamak için küp içerisine un haline getirilmiş labada kökü konulur. Ekşi kabuğu (limon) da aynı işlemde geçirilerek çömleğe ilave edilir. Meşe ağacından elde edilen kül suyu da eklenir. Boyama derecesi 27-28 °C dir. Bu işlem genelde yazın yapılır eğer kışın yapılacaksa çömlek hayvan gübresine gömülür: Bir kg. ipi maviye boyamak için çömleğin içine bir çorba kaşığı indigo eklenir. Yeşile boyamak için sarı boya maddesi çömleğe tekrar eklenir. Bu işlem üç gün sürmektedir. İndigo maddesi çok konulursa boya kuma yapar. Yeşil ve mavi için indigo küpü kurulan 40-50 litrelik su alan bir kazan için 100 gr. çivit boya, 200 gr. hidrosülfit, 100 gr. kostik (indigo küpü için hazırlıktır), 60 gr. boncuk tutkal, 1,5 çay bardağı amonyak (inek idrarı da olabilir), iki tane konserve kavanozu hazırlanır.

Yapılışı: 100 gr. çivit konserve kabına dökülür. Bunun üzerine bir fincan su dökerek eritilir. Bunun üzerine ayrı bir kaptaki 100 gr. hidrosülfit soğuttuktan sonra buna karıştırılır. Ayrıca hazırlanan 80-100 gr. kostik (kimyasal madde) diğer bir boş kavanozda suyla eritilir. Koyacağımız su diğer kavanoza eklendiğinde taşmayacak kadar olmalıdır. Onu da kavanoza döker ve karıştırırız. Kavanozda indigo su hazır. 50-60 litrelik bir kazanda su hazırlanır. Bu suyun içine 100 gr. hidrosülfit (sülfik) atılır. 1,5 çay bardağı amonyak döküp karıştırılır. Boya içine solmazlık verecek boncuk tutkalı sıcak suda eritmiş olarak kazan içerisine döküp, karıştırılır. Yaklaşık 120 dakika beklenir, kazan ısı ve kavanoz ısı ölçülür. Kazan kavanozdan sıcak olmayacak şekilde kavanozu kazana alınıp karıştırılır. 20 dakika bekletilir. Kazanda mayalanmaya bırakılır. Bir süre sonrasında küp içinde mayalanan boyalar yavaş yavaş kokmaya başlar, o koku gelmeye başladığında kazan içindeki boyalar artık mayalanmıştır. 2 kg.'lık beyaz ipler kazana koyulup, 10-15 dakika beklenir. İpler mavi renge boyanır. Sarı rengin eklenmesiyle de yeşil elde edilir¹⁰.

Kahverengi

Ceviz kabuğu ve palamutla kahverengi elde edilir. Kendi kendisini mordanlama özelliğine sahip olan bu bitkilerde mordan malzemesi kullanılmamaktadır¹¹.

9. Camili Köyü sakinlerinden emekli öğretmen Ramazan Kaynar'ın 10.02.2011 tarihinde şifahi verdiği bilgiye göre.

10. Camili Köyü'nden Sn. Ramazan Kaynar'ın şifahi verdiği bilgilere göre.

11. Camili Köyü'nden Sn. Ramazan Kaynar'ın şifahi verdiği bilgilere göre.

Siyah

Palamudun çekirdekli kabuğu, sumak ve saçıkıbrıs mordan malzemesi ile kaynatılarak elde edilir. Siyah çok basit bir renk değildir. 1 kg. ip için 400 gr. palamut ve 40 gr. demir oksite (taş karaboya) ihtiyaç vardır. 1 kg. için 400 gr. palamut kazana konup su ilave edilir. Kazanın altındaki ateşi yaktıktan sonra ipler eklenir. Bir saat kaynatmadan sonra palamudun rengi iplere geçecek ve kahverengi elde edilmiş olacaktır. Elde ettiğiniz renkli ipi başka bir kaptaki 1 kg. ip için 400 gr. tuz, 40 gr. demir oksitle birlikte boyamaya devam ederek siyah rengi elde edilir¹².

4. DOKUMA TEKNİĞİ VE KALİTE

Atkısı, çözgüsü yün olan halının ipi, koyun kırkıldıktan sonra hazırlanır. Kadınlar yünü ve yapağıyı yıkarlar, elleriyle liflere ayırırlar, yayla atar, kirman ile eğirirler ve tengerekle bükler. Bükme işlemi bittikten sonra, kadınlar tabiattan elde ettikleri doğal boya bitkileri ile ipi boyarlar. Boyanan ipler halı dokuma işleminde atkı ve çözgü olarak kullanılır.

Döşemealtı halıları Türk düğümü (Gördes) ile dokunmaktadır¹³. Eski Döşemealtı halılarında cm² de 3 x 4 hatta 4 x 4 'lük bir kaliteye rastlanırken, günümüzde 2 x 2 kalite görülür.

Bu halıların kenar örgüsü kilim şeklinde dokunmaktadır. Kenar örgüsünde kullanılan ipler, yün olup dokunan halının zemin renginde iplik kullanılarak dokunmaktadır. Kenar örgüsünün eni 1 cm. ile 1,5 cm. arasında değişmektedir. Kilim örgüsü 2 cm. ile 3 cm. uzunluğunda dokunur. Kilim örgüsünün rengi kenar örgüsünün rengi ile aynıdır.

5. DESEN VE MOTİF ÖZELLİKLERİ

Kovanlık yöresinde dokunan halılarda yedi farklı göbek deseni bulunmaktadır. Bunlar Halelli, Toplu, Akrepli, Dallı, Dallı-Akrepli, Mihraplı (Camili), Kocasulu'dur.

Halelli Halı (Seccâde)

74x126 cm boyutlarındadır. Zeminin simetrik bir desene göre yerleştirilmiş yöreye has şingır, yantır, çıkarım'dan (arap), ek gibi geometrik ve sembolik motiflerle dolgulandığı halılara "halelli" denir. Halının orta zemininde "Halelli, arap,şingır, ambarlı su, top" motifleri yer almaktadır. Kenar suyunda ise, "öküz sidiği ve tutmaç suyu" bulunmaktadır. Kenar suyunda kullanılan "tutmaç suyu" da Döşemealtı halılarında sık görülen ve kökü eskilere giden bir motiftir (Foto. 1-3).

Toplu Halı (Seccâde)

74x130 cm boyutlarındadır. Zeminde iri, haçvari, iki veya üç motif boyuna sıralanmışsa böyle halılara toplu denmektedir. Toplu göbekli orta zeminde top, çiçek dal motifleri de görülebilir (Foto. 4-6).

12. Kovanlık Köyü sakinlerinden ve aynı zamanda Halı Kooperatifi'nin kurucu üyelerinden Celil Şahan'ın 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

13. M. Seyirci, "En Eski Döşemealtı Halılarından Altı Örnek", *Milli Kültür*, Başbakanlık Basımevi, S. 62, 1988, s.18.

Akrepli Halı (Seccâde):

77x128 cm boyutlarındadır. Daha çok Karaveliler ve Kovanlık Köyü'nde çeyiz amaçlı dokunur. Zeminde çengel şekilli süslemelerden meydana gelen eşkenardörtgen şekilli göbek iç dolgusunu akrep motifi süsler. Gölün köşesinde birer çiçek motifi yer alır (Foto. 7-9).

Açık mavi, al, beyaz, kiremit rengi, koyu mavi renklidir. Kıvrımlar içinde çiçek köşelerde kıvrım, kenarlarda ise içten dışa doğru, “göynek yanışı, kocasu, tutmaç suyu” yanışlarıyla süslüdür. Zeminde “çırakman” veya “mersin yaprağı” yanışı yer alır. Mihrap köşelerinde de “heybe suyu” motifi görülür.

Dallı Halı (Seccâde)

68 x119 cm. boyutlarındadır. Halının orta zemininde genellikle küçük seccâdelerde dikkati çeken “dallı motifi” görülür. Halının ana motifi olan bu süsleme dokuyucu kadınlar “tırnaklı çiçek” de demektedir. Dallı motifin dışında iç zeminin köşelerinde de mersin yaprağı görülür (Foto. 10-12).

Dallı Akrepli Halı(Seccade)

73x138 cm boyutlarındadır. Akrep, dal, heybe suyu, kıvrım, tutmaç suyu motifleri kullanılmaktadır. (Foto. 13-14-15)

Camili Halı (Seccâde)

77x140 cm boyutlarındadır. “Tutmaç suyu, ambarlı su, cami, yıldız motifleri” ile süslüdür. Genellikle 28x32 kalitede dokunur (Foto.16-18).

Kocasulu Halı (Seccâde)

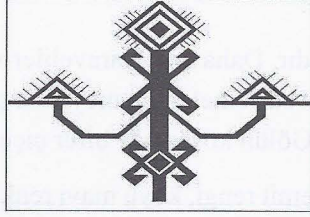
79x136 cm boyutlarındadır. Halının orta zemininde enli kenar bordürü olarak görülen “kocasu” motifi yer alır. Aynı motif eski halılarda da görülür. Kocasu motifi “koç boynuzu” ve bunun arasında yer alan kıvrımlardan oluşur (Foto.19-21).

5.1.Kenar Süslemeleri

Döşemealti halılarının kenar süslemeleri şekillerine göre adlandırılır. Kenar süslerine halk arasında ‘su’ denir. Bunların geniş kuşaklarına, “koca su, nacaklı su, büyük albay suyu, lâleli su, deve suyu”, dar suyunda ise “bulanık, gömlek yanışı, motor izi suyu, tutmaç suyu, küçük tutmaç suyu, kırmızı toplu su, mersin yaprağı suyu, öküz sidiği, keme dişi, kedi izi ve küçük albay suyu” denmektedir¹⁴.

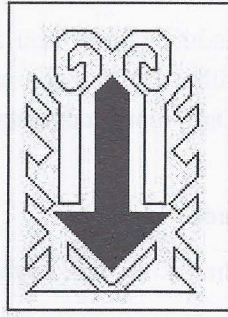
Dal: Dallı ve dallı akrepli halıların temel motifidir.

14. Hüseyin Çimrin, “Döşemealti Halılarında Zemin Motifleri”, *Sabah Gazetesi, Akdeniz Gazetesi*, 22 Mayıs 2010, s. 7.

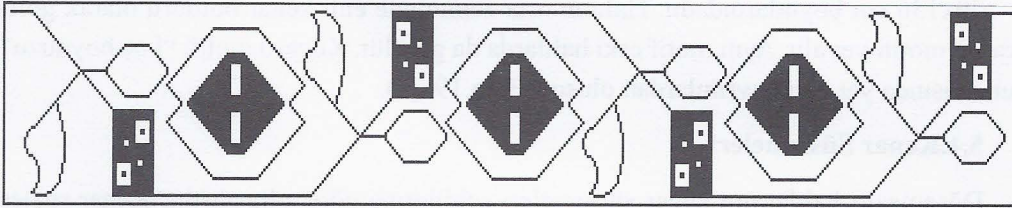
Şek. 1- Dal motifi

Kocası: Döşemealtı halılarının enli kenar süslemelerinde görülen “koç boynuzu” motifine denir.

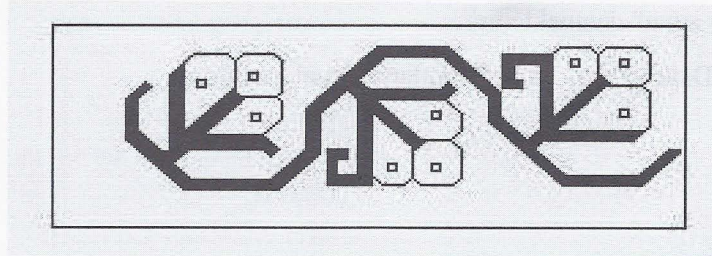
Şek. 2- Kocası motifi

Büyük Albay Suyu: Kovanlık Köyü’nde dokunan kenar suyunda yer alan “albay suyu” motifi 1960 yıllarında bir albayın yöreye getirip dokuttuğu bir halı deseninden yola çıkılarak bu adı almıştır.

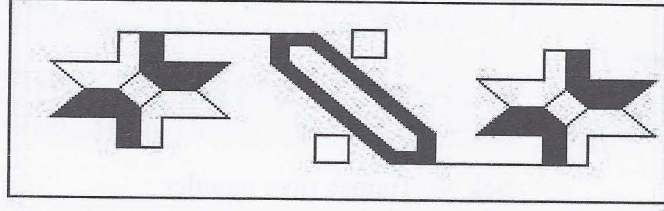
Şek. 3- Büyük Albay suyu motifi

Lâleli su: Yayvan ve stilize çiçeklerden meydana gelen bir süslemedir.

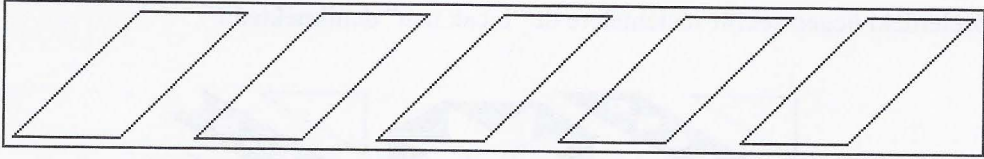
Şek. 4- Lâleli su motifi

Çingilli Aksu (Göynek Yanışı) : İç kuşakta kullanılmaktadır. Gömleklerin yaka ve etek uçlarına yapılan kanaviçe deseninden esinlenilerek oluşturulmuş bir süslemesir.

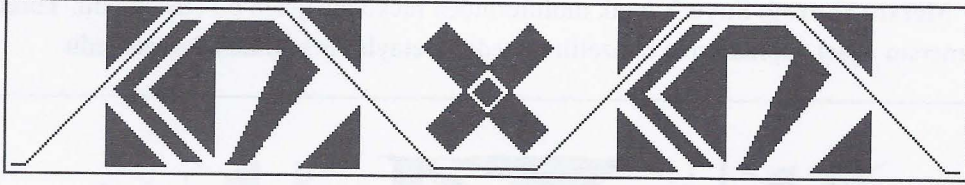
Şek. 5- Göynek yanışı motifi

Motor İzi Suyu: Birbirine paralel, vevv kısa hatlardan meydana gelen ve halk arasında traktör (motor) izine benzetilmektedir.

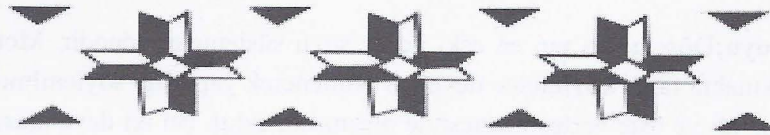
Şek. 6- Motor izi motifi

Küçük Albay Suyu: Bir ters bir düz yerleştirilmiş geometrik desenler arasındaki iri stilize çiçek, küçük üçgen dolgular ve geometrik şekillerden meydana gelen bir süslemedir¹⁵.

Şek. 7- Küçük albay suyu motifi

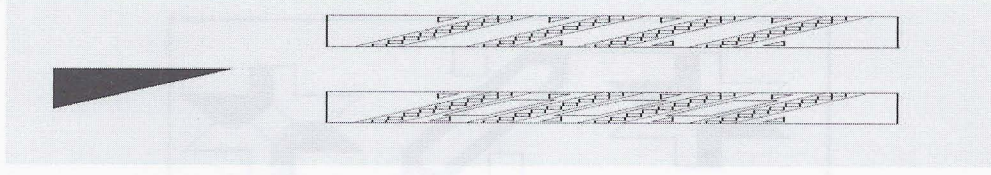
Kırmızı Toplu Su: Sekiz köşeli stilize edilmiş iri çiçeklerden meydana gelen bir bezemdir. Köşeler birleştirilerek birer altıgen haline sokulmuş, iki altıgen arasındaki alt ve üst boşluklar küçük üçgenlerle doldurulmuştur.

Şek. 8- Top motifi

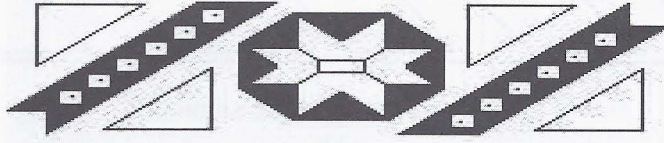
Küçük Tutmaç Suyu: İki ayrı şekilde görülmektedir. Birincisinde vevv boncuk dizileri arasındaki boşluklar ve bu dizilere paralel kalınca hatlarla, ikincisinde ise köşelerde bıçak uçları, ortalarda stilize küçük çiçeklerle bezelidir.

15. Musa Seyirci, “Turistik Amaçlı Üretilen Döşemealti Halılarında Bozulmalar”, *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 18-20 Kasım 1992, İzmir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 408-409.

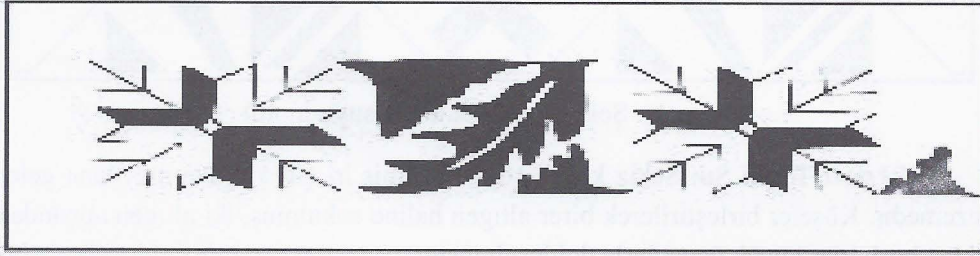
Şek. 9- Tutmaç suyu motifler

Tutmaç Suyu: Eski halılarda enli, yeni halılarda dar kenar suyu olarak kullanılmaktadır. Çok kullanılan ve kökü çok eskilere giden bir bordürdür. Vervev yerleştirilmiş “koyun gözü” isimli desen dizileri arasında yerleştirilmiş iri, sekizgen, çiçek haline sokulmuş yıldızlardan meydana gelmektedir. Koyungözü şekilli süslemelere “boncuk”, yıldızlara “tutmaç topu” ve köşelerdeki üçgen şekilli süslemelere de “bıçak ucu” denilmektedir.

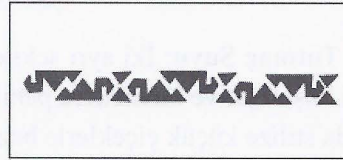
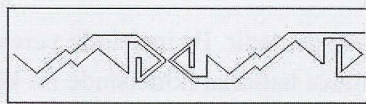
Şek. 10- Tutmaç suyu motifi

Mersin Yaprığı Suyu: Yaprak motiflerinden meydana gelen bir süslemedir. Yörede yetişen mersin ağacı yapraklarına benzetilmektedir. Detaylı bir şekilde işlenmektedir

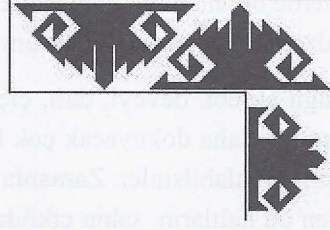
Şek. 11- Mersin yaprağı motifi

Deve Suyu: Döşemealtı'nın en eski kenar suyu süslemelerindendir. Motif ilk bakışta kuş tesiri bırakmakta fakat köylülerce deveden esinlenerek yapıldığı söylenilmektedir. Karşılıklı iki devenin alt ve üste yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu iki deve arasındaki çalı ile tamamlanan motife de halk arasında ‘çalı yiyen deve motifi’ denilmektedir.

Şek.12-13- Deve suyu motifi

Nacaklı Su: Eli belinde motifine benzeyen bir süslemedir. Görünüm açısından bir ters bir düz yerleştirilmiş üçgenlerden meydana gelmektedir.

Şek. 14- Nacaklı su motifi

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Başlangıçta “Yörük halısı” adıyla bilinen, sonrasında “Kovanlık halısı” adını alan ve son 50 yıldır “Döşemealtı halısı” diye bilinen halıların ne zamandan beri dokunduğu bilinmemektedir.

Eskiden her evde dokunan bu halılar günümüzde Kovanlık köyünde yalnızca iki evde hâlâ dokunmaktadır. Dokumada kullanılan ipler satın aldıkları doğal boyalı iplerdir. Eskiden yapılan dokumalarda kullanılan ipleri kendileri eğirir ve boyarlarmış. Fabrika ipleri eğrilmeleri sırasında makine yağları ile temas ettiğinden, kullanıma sunulmadan önce bu yağların temizlenmesi için yıkanmaktadır. Bu da ipliğin mukavemet, parlaklık gibi kalite özelliklerini düşürmektedir. Dolayısıyla halıların da kalitesi düşmektedir.

Bu halıların tekrar eskisi gibi dokunabilmesi ve kalitesini yeniden kazanabilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri Tarımsal Kalkınma Projesi bünyesinde köyde kurulan Halı Kooperatifi’dir. Ancak bu kooperatif 10 senelik bir faaliyetten sonra kapanmıştır. Dokuma ve boya atölyeleri ile hizmet veren bu kooperatifte üretilen doğal boyalı yünler köydeki küçük ölçekli üreticilere satılmaktaydı.

Bir diğer çalışma da 2010 yılı Haziran ayında başlayan(TOBB) Antalya İl Kadın Girişimciler Kurulu tarafından, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO) Yönetim Kurulunun kabulüyle köyün pilot bölge seçilmesidir. Daha sonraları bölümümüzde projeye dahil olup konu ile ilgili olarak Baka bir proje sunulmuştur. Köydeki kadınların ekonomiye kazandırılması, halıların yeniden turistik değerinin artırılması, halı dokuyan tezgâh sayısının artırılmasına yönelik bu çalışmalar hâlâ devam etmektedir¹⁶.

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü tarafından da yörede araştırmalar yapılmıştır: İlk çalışma 26.11.2010 tarihinde Ovaköy Camii’nde gerçekleştirilmiş, camide bulunan halılardan 20 tanesi çalışmaya değer bulunmuş, fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır (Foto.23). Daha sonrasında 02.02.2011 tarihinde Köy Muhtarı Bekir Şimşek’le yapılan görüşmede incelenen bu halıların bir kısmının çalındığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine camide bulunan bütün halılar için envanter bilgileri ve fotoğrafı bulunandaha kapsamlı bir çalışma sonucu 52 halı ve iki adet kilimin tesbiti yapılmış ve envanterlenerek bir tutanakla Köy Muhtarı Bekir Şimşek’e teslim edilmiştir. Halıların 34 tanesinde cami’inin eski envanter numarasına rastlanmıştır. Mevcut halıların koruma altına alınması adı-

16. Antalya İl Kadın Girişimciler Kurulu Başkanı Işık Yargın’ın 02.02.2011 tarihinde şifâhen verdiği bilgilere göre.

na yapılan bu çalışma, köydeki evlerde bulunan dokuma tezgâhları, dokumada kullanılan tüm aletler ve boyamada kullanılan malzemelerin tespitiyle devam edecektir.

Yüzyıllardır etrafında gördüğü akrebi, deveyi, dalı, çiçeği desen haline getirip halıya dokuyan Kovanlık köyü kadınlarımızın daha dokuyacak çok halısı vardır. Yeter ki onlara bu imkân sunulsun. Emeklerinin karşılığını alabilsinler. Zamanla insanların kolay para kazanma hırsları yüzünden değerini kaybeden bu halıların, sahip çıkıldığı takdirde, maddi kaygı olmadan yeniden canlandırılabilmesine inanıyoruz.

KAYNAKÇA

Bekir Deniz-Öznur Aydın, “Döşemealtı Halıları”, *Dünden Bugüne Antalya*, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, C. 2, Antalya, Mayıs 2010, s. 429-435.

Hüseyin Çimrin, “Döşemealtı Halılarında Zemin Motifleri”, *Sabah-Akdeniz Gazetesi*, 22 Mayıs 2010, s. 7.

Musa Seyirci, “En Eski Döşemealtı Halılarından Altı Örnek”, *Milli Kültür*, Başbakanlık Basımevi, S. 62, 1988, s.18.

Musa Seyirci, “Turistik Amaçlı Üretilen Döşemealtı Halılarında Bozulmalar”, *Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Kasım 1992 İzmir*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s.408-409.

KAYNAK KİŞİLER

Ali Kaya, Kovanlık köyü sakinlerinden 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Ramazan Kaynar, Camili Köyü sakinlerinden emekli öğretmen 10.02.2011 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Bekir Şimşek, Kovanlık köyü muhtarı 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Celil Şahan, Kovanlık köyü sakinlerinden ve aynı zamanda Halı Kooperatifi'nin kurucu üyelerinden 09.12.2010 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Işık Yargın, Antalya İl Kadın Girişimciler Kurulu Başkanı 02.02.2011 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Foto. 1- Halelli Halı

Foto.2- Halelli motifi

Foto.3- Şingir motifi

Cami Envanter Nu: -

Yöresi: Kovanlık

Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii

Yaşı: Yaklaşık 20-25 yıl

Teknik: Türk Düğümü

Türü: Halı

Çözgü: Yün

Atkı: Yün

Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 74x126 cm

Boya: Doğal Boya

Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, beyaz, kahverengi

Kullanılan Motifler: Halelli, arap, şingir, ambarlı su, top

İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.4- Toplu Halı

Foto.5- Toplu Motifi

Foto.6-Tutmaç Suyu ve Öküz Sidiği

Cami Envanter Nu: -
Yöresi: Kovanlık
Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii
Yaşı: Yaklaşık 70-80 yıl
Teknik: Türk Düğümü
Türü: Halı
Çözgü: Yün
Atkı: Yün
Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 74x130 cm
Boya: Doğal ve Kimyasal Boya
Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, beyaz, yeşil, sarı
Kullanılan Motifler: Toplu, yıldız, kıvrım serpmeye çiçek motifleri, tutmaç suyu
İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.7-Akrepli Halı

Foto.8-Akrep Motifi

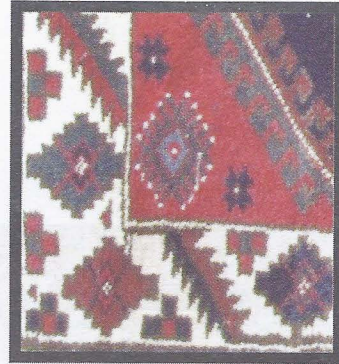

Foto.9-Yıldızlı Nacaklı Su

Cami Envanter Nu: 51

Yöresi: Kovanlık

Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii

Yaşı: Yaklaşık 20-25 yıllık

Teknik: Türk Düğümü

Türü: Akrepli

Çözü: Yün

Atkı: Yün

Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 77x128 cm

Boya: Doğal Boya

Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert,
yeşil, beyaz

Kullanılan Motifler: Akrep, dal, nacaklı su

İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.10-Dallı Halı

Foto.11- Tutmaç Suyu

Foto.12-Dal Motifi

Cami Envanter Nu: 65
Yöresi: Kovanlık
Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii
Yaşı: Yaklaşık 30-35 yıllık
Teknik: Türk Düğümü
Türü: Halı
Çözü: Yün
Atkı: Yün

Kalitesi: 28 x 32 cm
Boyutları: 68x119 cm
Boya: Doğal Boya
Kullanılan Renkler: Kırmızı, lacivert, kahverengi, beyaz
Kullanılan Motifler: Dal, tutmaç suyu, kelebek, keme dişi
İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.13- Dallı Akrepli Halı

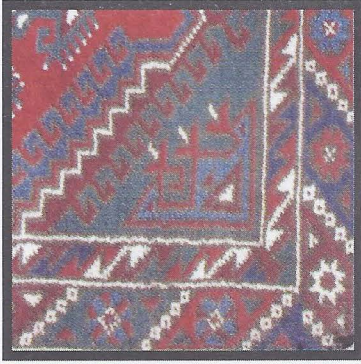

Foto.14- Heybe Suyu

Foto.15- Göbek Motifi

Cami Envanter Nu: 72

Yöresi: Kovanlık

Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii

Yaşı: Yaklaşık 30 yıllık

Teknik: Türk Düğümü

Türü: Halı

Malzeme:

Çözü: Yün

Atkr: Yün

Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 73x138 cm

Boya: Doğal ve Kimyasal boya karışık

Kullanılan Renkler: Kırmızı, yeşil, lacivert, beyaz, mavi

Kullanılan Motifler: Akrep, dal, heybe suyu, kıvrım, tutmaç suyu

İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.16-Camili Halı

Foto.17- Ambarlı Su

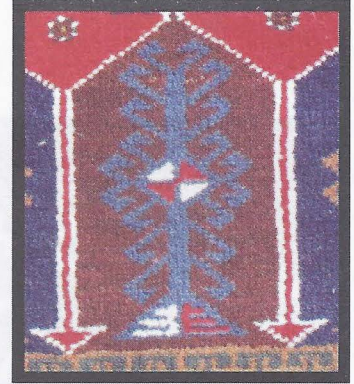

Foto.18-Cami

Cami Envanter Nu: -

Yöresi: Kovanlık

Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii

Yaşı: Yaklaşık 20-25 yıllık

Teknik: Türk Düğümü

Türü: Halı

Çözü: Yün

Atkı: Yün

Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 77x140 cm

Boya: Doğal Boya

Kullanılan Renkler: Kırmızı, mavi, lacivert, yeşil, kahverengi, beyaz, bordo

Kullanılan Motifler: Tutmaç, suyu, ambarlı su, cami, yıldız

İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.19-Kocassulu Halı

Foto.20-Arap

Foto.21-Kocassu

Cami Envanter Nu: 70
Yöresi: Kovanlık
Bulunduğu Yer: Ovaköy Camii
Yaşı: Yaklaşık 20-25 yıllık
Teknik: Türk Düğümü
Türü: Halı
Çözü: Yün
Atkı: Yün
Kalitesi: 28 x 32 cm

Boyutları: 79x136 cm
Boya: Doğal Boya
Kullanılan Renkler: Kırmızı, mavi, yeşil, beyaz, bordo, lacivert
Kullanılan Motifler: Kocassu, heybe suyu, kıvrım, arap, tutmaç suyu
İnceleme Tarihi: 02/02/2011

Foto.22- Kovanlık Köyü, Ovaköy Camii, Netcad'dan.

Foto.23- Ovaköy Cami' inden bir halı örneği ve araştırma ekibi, Mart-2011, b. deniz.

Foto.24- Ovaköy Cami' inden bir halı örneği ve araştırma ekibi, Mart- 2011.